

УДК 061.22 (477) "1873/2000"

Мерфі Нагалія (1973 р.н.). Закінчила історичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту у 1995 р., Одеський інститут внутрішніх справ у 1997 р. Зараз проживає у м.Магнолія, штат Арканзас, США. Викладає російську історію у Південноарканзаському університеті. Коло наукових інтересів – *"Громадсько-політичне та культурне життя українців у Сполучених Штатах Америки (90-ті роки ХХ ст.)"*.

Діяльність Наукового товариства ім. Шевченка в Україні та за її межами (1873-2000)

У статті поданий короткий нарис історії виникнення та діяльності Наукового товариства ім. Шевченка в Україні та за кордоном. Особливу увагу приділено діяльності Товариства у Сполучених Штатах Америки після Другої світової війни й у теперішній час.

In the article the brief sketch of a history of occurrence and activity of a Scientific Society by named Shevchenko in Ukraine abroad. The special attention is inverted on activity of a society in the united States of America after the Second world war and nowadays.

У розвитку української культури останньої третини ХІХ – ХХ ст. помітну роль відіграло Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ). Донедавна його діяльність була предметом дослідження в основному істориків української діаспори, лише в останнє десятиріччя вона привернула увагу науковців України. Однак і сьогодні чимало моментів історії Товариства ще досліджені недостатньо, тому автор поставив своєю метою дати короткий огляд діяльності НТШ, зробивши особливий наголос на його роботу за кордоном у сучасних умовах, зокрема в США.

Засноване у Львові у 1873 р., Товариство упродовж майже 130-літнього свого існування пройшло кілька етапів свого розвитку: 1) від заснування до перетворення в НТШ (1873-1892 рр.); 2) від створення НТШ до початку Першої світової війни (1892-1914 рр.); 3) від початку Першої світової війни до входження західноукраїнських земель до складу УРСР (1914-1939 рр.); 4) НТШ в період Другої світової війни (1939-1945 рр.); 5) Наукове товариство ім. Шевченка у післявоєнний час (1945-2000 рр.).

Утворення Товариства ім. Шевченка було наслідком культурницької діяльності народовців, які, продовжуючи традиції "Руської Трійці" ("Русалка Дністрова", 1837) та "Галицько-руської Матиці" (1848 р.), виступили проти москвофільського руху в Галичині, що почався вже в 50-х рр. ХІХ ст. і зростав у наступних десятиріччях. Народовці гуртувалися довкруги недовготривалих журналів, як "Мета", "Вечерниця", "Правда" і в товариствах "Руська Бесіда" (1864) і

"Просвіта" (1868) [1]. Коли "Просвіта" в 70-х рр. обмежила свою діяльність поширенням освіти серед селянських мас, виникла потреба заснувати товариство, яке б дбало про розвиток рідної мови й літератури всього українського народу, що знаходився під російською та австрійською окупацією. Як уряд Австрії потурав полякам, які намагалися колонізувати українців, так і царський уряд Валуєвським (1863 р.) та Емським (1876 р.) указами забороняв розвиток української культури. Тому патріоти Галичини та Наддніпрянщини вирішили заснувати гурток з метою видання літературних творів, передусім заборонених у Росії. Так постало "Товариство ім. Шевченка". Матеріальну допомогу йому надали в основному члени "Тромади" Олександр Кониський, Дмитро Пильчиков, Михайло Драгоманов, Єлизавета Милорадович, а з галицьких – Степан Качала, Теофіл Дембицький, Михайло Димет та інші [2].

Засновники накреслили мету й завдання товариства: допомагати розвитку українського письменства й літературознавства, вести видавничу діяльність і наукову працю, об'єднувати галицьких та придніпрянських науковців і письменників.

Підписаний першими членами-засновниками статут затвердило галицьке намісництво 11 грудня 1873 р., а перші загальні збори відбулися 4 червня 1874 р. За зібрані гроші (18056,84 австрійських крон) закупили друкарню і розпочали друкування книжок, переборюючи протидію москвофілів і деяких польських урядових чиновників.

Отже, у першому періоді Товариство видавало здебільшого літературні твори, зокрема “Кобзар” Тараса Шевченка під редакцією Омеляна Огоновського на кошти К.Сушкевича, повісті й оповідання Бориса Грінченка, Івана Нечуя-Левицького, поезії Степана Руданського, “Історію української літератури” Омеляна Огоновського у 4-х томах, його мовознавчу працю “Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache”. Видано також два щорічники “Правди”, а з 1885 до 1897 року виходив журнал “Зоря”. Згодом Товариство заснувало бібліотеку, фонд якої невпинно поповнювався [3].

Розвиток української культури в Галичині в 80-90-х рр. XIX ст. та згуртування саме в цьому регіоні не тільки галицьких, але й придніпрянських літературознавців і науковців усіх галузей української культури внаслідок переслідування їх російським урядом, викликали потребу змінити характер діяльності Товариства. Тому рішенням загальних зборів від 13 березня 1892 р. його було перейменовано у “Наукове товариство ім. Шевченка” з метою плекати й розвивати науку та мистецтво українською мовою, збирати й зберігати будь-які пам’ятки старовини та наукові предмети України.

У виробленому статуті, затвердженому галицьким намісництвом 16 листопада 1892 р., накреслено програму та план роботи Товариства з різних галузей науки. Передбачалося здійснення наукових досліджень з української та слов’янської філології, історії та археології України, філософських, політичних, економічних, правничих, математичних, природничих та медичних наук, заслуховування доповідей про їх результати, проведення наукових дискусій, з’їздів учених, літераторів і митців, видання “Наукових записок” та інших періодичних журналів і літературних творів, присудження премій і надання матеріальної допомоги членам Товариства, створення друкарні, книгарні, бібліотеки та музею.

Головою НТШ був обраний Олександр Барвінський, який продовжив видання “Записок”, започаткованих ще О.Кониським. Під його редагуванням вийшли “Руська Історична Бібліотека”, “Часопис Правничий”. Окремо видано “Правничий словник” д-ра К.Левицького, “Російсько-український словник” М.Уманця і твори Степана Руданського [4].

Особливо плідно розвивалось НТШ у 1894-1913 рр. під керівництвом професора Михайла Грушевського, що очолив у 1894 р. кафедру історії у Львівському університеті. Він пробув на цій посаді до 1913 р. Вчений гуртував у секціях та комісіях учених та науковців з усієї України, залучав до наукової роботи студентів університету [5].

Після від’їзду Грушевського до Києва, Товариство продовжувало свою діяльність, але Перша світова війна, а після неї окупація Галичини Польщею припинили його діяльність. Надалі польська влада чинила великі перешкоди в його роботі. Під егідою НТШ діяв таємний український університет, першим ректором якого був голова Товариства, проф. Василь Щурат.

Під час Другої світової війни Наукове товариство ім. Шевченка фактично не діяло. Воно було ліквідоване більшовицькою владою і перенесло свою діяльність на Захід. Тодішній голова НТШ І.Раковський та більшість дійсних членів емігрували й відновили діяльність НТШ та його бібліотеки у Мюнхені в 1947 р. Тут були зібрані книжки “Українського Видавництва” з Кракова і бібліотечного фонду професора В.Міяковського. Пізніше поселення членів Товариства у різних країнах світу висунуло потребу організації тут відділів НТШ.

У США філія Товариства була заснована професором М.Чубатим у Нью-Йорку в 1948 р. Згодом були створені філії (відділи) в Канаді під головуванням професора Євгена Юлія Пеленського. З утворенням відділів, а згодом і окремих НТШ за океаном, центральне управління Товариства перемістилося до Марселя у Франції. Там постав Європейський Відділ Наукового товариства ім. Шевченка, який зосередив свої зусилля на виданні Енциклопедії Українознавства. Після смерті професора Зенона Кузеля, головою марсельського НТШ було обрано професора Володимира Кубійовича.

У 1955 р. з практичних та юридичних міркувань було прийнято новий статут, який перетворив ці відділи на окремі Наукові Товариства ім. Шевченка, що діяли на основі статуту Материнського Товариства, пристосованого до вимог відповідних законів даної країни [6]. Вони були створені в Європі (Марсель), США (Нью-Йорк), Канаді (Торонто) й Австралії (Сідней). Кожне із чотирьох НТШ мало своє управління, яке дбало про фінансовий стан товариства, видання наукових праць і створення бібліотеки. Всі секції перебували під наглядом Головної ради Наукового товариства ім. Шевченка, до складу якої входили голови усіх чотирьох НТШ, директори секцій та представники від кожної організації, відповідно до кількості дійсних членів у даному Товаристві [7].

Наукове товариство ім. Шевченка в США почало свою діяльність в доволі обмежених рамках. Відсутність окремого приміщення, фондів та відповідних умов праці для новоприбулих з Європи членів не дозволяли розгорнути відповідну роботу. Однак було проведено низку наукових нарад, конференцій з до-

повідями, а випуск перших “Записок” свідчив про розгорнену наукову та видавничу працю членів на цьому терені.

Зовсім інші умови праці настали з часу купівлі “Дому НТШ” в Нью-Йорку в 1952 році, що його придбано завдяки пожертвуванням з боку громадськості. Дім цей було відновлено та пристосовано до потреб Товариства. Тут містилася канцелярія НТШ, зала для наукових нарад, конференцій, доповідей і повідомлень, архів та бібліотека, яка постійно збагачувалася новими виданнями та подарунками українських громадян, що передавали їй не тільки окремі книжки та журнали, але й цілі свої книгозбірні [8].

Робота українських вчених – членів НТШ – проходила у трьох секціях: історико-філософській, філологічній, математично-природознавчо-медичній. Секції працювали автономно, скликаючи конференції та з’їзди, видаючи українською, англійською та іншими мовами праці своїх членів. З огляду на великий обсяг роботи в рамках кожної секції діяли комісії.

Крім наукових конференцій та доповідей, що їх влаштовували секції, управа Товариства проводила також пленарні конференції та зустрічі, переважно з нагоди приїзду науковців з-за кордону. Щорічно проходили урочисті зібрання, присвячені роковинам з дня народження Тараса Шевченка.

З ініціативи професора Р.Смаль-Стоцького НТШ створило “Американську конференцію слов’янських наукових товариств у США” (“American Conference of Slavic Learned Societies”), до якої належали наукові товариства білорусів, поляків, словаків, хорватів, чехів, з метою пропаганди славистики в США, проведення американсько-слов’янських конгресів.

НТШ очолювало наукову раду “Українського національного музею” в Чикаго, брало участь у Шевченківській та інших Академіях, у раді так званого Літературно-наукового фонду, створеного для надання допомоги українським вченим і письменникам, організації науково-дослідної роботи членів Товариства. Були створені осередки у Вашингтоні, Детройті, Клівленді, Філадельфії, Чикаго, Каліфорнії, які влаштовували самостійні конференції та доповіді, з’їзди науковців [9].

В інших місцевостях, де не було таких осередків, діяли “мужі довір’я НТШ” з метою зацікавлення громадськості діяльністю та цілями Товариства, поширення його видань та залучення нових членів. Поряд з науково-дослідною та науково-організаційною діяльністю члени НТШ в США, починаючи з 1954 року, влаштовували курси з українознавства для української академічної молоді, яка, навчаючись в американ-

ських університетах, набувала знань у галузі української мови, історії, етнографії, археології, мистецтвознавства, географії, економіки, права України. Крім того, Педагогічний інститут готував учительські кадри для шкіл українознавства.(10)

Сьогодні Товариство продовжує вести активну діяльність як у діаспорі США, так і в інших країнах світу. 20 травня 2000 року у власному домі Товариства в Нью-Йорку відбулися 16-і загальні збори Наукового товариства ім. Шевченка в Америці (НТШ-А), які розпочалися з роботи окремих секцій. Історико-філософська секція (ІФС) поповнилася новими членами. Відтак вона поділилася організаційно на власне історико-філософську секцію з такими дисциплінами, як історія, філософія, теологічні науки, педагогіка й психологія та на секцію суспільних наук (ССН), до якої увійшли право, соціологія, політологія, економічні науки, географія і демографія, історія і теорія журналістики. Головою ІФС став проф. Тарас Гунчак, а головою ССН – д-р Марта Б.Трофименко.

Номінаційна комісія під проводом проф. І.Фізера представила зборам для вибору нової управи два списки кандидатів на чолі з проф. В.Стойком та доктором Л.Онишкевич. Обидва кандидати на голову НТШ-А виголосили тоді свої програмні промови, після яких відбулося таємне голосування. Члени **о б р а л и г о л о в о ю** Л.Онишкевич та її список кандидатів до управи. Новообрана голова НТШ-А представила свою детальну програму в письмовому вигляді, де найважливішою метою Товариства було: поставити українознавство на чільне місце, залучити молодих науковців до роботи, продовжити співпрацю з НТШ-У та іншими науковими установами, зокрема у видавничій галузі. У своїй внутрішній діяльності Товариство планувало відновити діяльність секцій та комісій, збільшити кількість наукових видань українською та англійською мовами, модернізувати бібліотеку й архіви, запрошувати гостей-науковців з України.

До президії нової управи увійшли, крім голови, проф. Р.Андрушків – перший заступник голови; д-р С.Трофименко – заступник голови і науковий секретар; проф. Анна Процик і проф. В.Маркусь – заступники голови; д-р Юрій Слюсарчук – в.о. скарбника; Ольга Кузьмович – секретар. Фінансову комісію очолив д-р Ю.Слюсарчук (2 члени); правничу – д-р Андрій Шуль; членства – проф. Дарія Дика (2 члени); преси – проф. Орест Попович (2 члени); осередків – д-р Любомир Романків; видавничу – Марта Тарнавська (9 членів); статутну – д-р М.Трофименко (2 члени); зв’язків з науковими уста-

новами – проф. Мирослава Знаєнко (2 члени); бібліотечну – Т.Кейс (2 члени); стипендіальну – проф. Роман Воронка (4 члени); комп'ютерну – проф. Р.Андрушків (5 членів); контрольну – проф. Л.Рудницький (4 члени); делегатами до світової ради Н Т Ш б у л и о б р а н і п р о ф . Р.Андрушків і д-р С.Трофименко, заступниками – проф. А.Процик і д-р М.Трофименко.

Комісія по складанню резолюції у складі д-ра Л.Онишкевич, проф. Олекси Біланюка, д-ра Сергія Левківа, проф. В.Маркуся і проф. В.Стойка запропонувала 20 травня 2000 р. такий текст постанови 16-х загальних зборів Наукового товариства ім. Шевченка в Америці:

1. Загальні збори вітають усі українські наукові установи і всіх українських науковців у світі, зокрема в Україні. Беручи до уваги сьогоденні економічні обставини, збори заохочують усіх членів до співпраці у спільних наукових проектах, які допомогли б науковцям в Україні.
2. Збори вітають усі крайові НТШ. Учасники зборів

широ радіють зі зростання та успіхів НТШ в Україні, зокрема видавничих, і висловлюють запевнення в нашій дальшій співпраці й підтримці.

3. Збори підтримують дальшу ділову й дружню співпрацю НТШ в Америці з науковими установами української діаспори й України та з українськими та іншими університетами світу, які займаються україністикою.
4. Збори висловлюють стурбованість припиненням поширення української мови в Україні та підтримують повні права української мови як державної.
5. Збори підтверджують, що НТШ в Америці й надалі зобов'язується сприяти праці над Енциклопедією Української Діаспори, щоб якнайшвидше закінчити цей важливий проект, і заохочують громаду його підтримати [11].

Огляд діяльності НТШ за 127 років свого існування дозволяє зробити висновок, що воно було й залишається авторитетною науковою організацією. Наукове товариство ім. Шевченка в США активно діє в американському та міжнародному науковому світі, проводить конференції та з'їзди, допомагає налагодженню видавничої справи в Україні.

Література

1. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2-х т. – Т. II. – Київ: Либідь, 1992. – С. 331.
2. Padoch J. The Indestructible Society. – New York, 1983. – P. 8.
3. Лев В. Сто років праці для науки й нації: Коротка історія наукового товариства ім. Шевченка. – Нью Йорк, 1972. – С. 6.
4. Наукове Товариство ім. Шевченка в ЗДА. – Нью Йорк, 1963. – С. 10.
5. Лев В. Вказ. праця. – С. 9.
6. Наукове Товариство ім. Шевченка в ЗДА. – С. 11.
7. Лев В. Вказ. праця. – С. 26.
8. Наукове Товариство ім. Шевченка в ЗДА. – С. 19.
9. Ibid. – С. 21.
10. Ibid. – С. 24.
11. Dr. Orest Popovych. Shevchenko Scientific Society Meeting, May 2000 // <http://www.shevchenko.org/news.html>

Стаття надійшла до редколегії 04.01.2001